

SUMER EDEBİYATININ YENİDEN İHYASI

Türk•Amerikan kültürel işbirliğinden bir nümune

Samuel N. KRAMER

Türkçeye çeviren:
Seniha MORALI

Son yüz yıl içinde Yakın Şark arkeolojisinin en manalı icraatından biri, Sumerliler ile medeniyetlerini örten perdenin kaldırılmasıdır.

Bu, herhalde en az memul edilen icraattan biri idi. Çünkü Mezopotam-ya'da ilk hafriyata başlayan arkeologların aradıkları Sumerliler değil, Asuriler ile Babilliler idi. Bu kavimler ile medeniyetleri hakkında elde mevcut Tevrati, klasik ve post-klasik kaynaklar, arkeologların araştırmalarını teşvik ve mesailerini teşdid ediyordu. Fakat Sumer ile Sumerlilerden haberleri bile yoktu. Batı alimlerinin elde edebilecekleri bütün edebiyatlar içinde bu memleket ile ahalisine ait hiçbir iz fark edilememişti; «Sumer» ismi bile iki bin seneden fazla bir zamandan beri insanların zihninden, hafızasından silinmişti. Maamafih bugün Sumerliler, kadim Yakın Şarkın en iyi tanınan kavimleri arasındadır. Kendi heykellerinde ve stellerinde portreleri var. Madli kültürlerini oldukça iyi temsil eden bir şubesine malikiz; sütunları, tuğlaları, aletleri, silahları, çanak-çömlekleri, harp'ları, lyre'leri, mücevherleri, hulyatları her tarafta müzelere dağıtılmıştır. Fazla olarak on binlerce Sumer toprak tabletleri üzerinde işe, hukuka, idareye ait tahrirat, müzelerimizden birçoğunun tablet koleksiyonlarında doludur; bunların muhteviyatı, kadim Sumerlilerin etnik tabakalarını, içtimai bünyesini, idari teşkilatını göstermeğe yardım etmektedir. Hatta - arkeolojinin mahiyeti itibariyle ekseriya en az verimli bir noktada bile - kalblerine, ruhlarına bir dereceye kadar nüfuz edebiliyoruz. Çünkü elimizde bulunan büyük miktardaki Sumer toprak tabletlerinde Sumerlilerin dini, ahlaki ve felsefi fikirlerini açığa vuran Sumer edebi eserleri yazıdır. Bunların hepsinin sebebi şudur: Sumerliler, bir yazı usulu icad etmiş olmaları muhtemel olmakla beraber bunu canlı ve verimli bir muhabere vasıtası olarak geliştiren adedi pek mahdut kavimlerden idiler.

Belki M. Ö. ÜfÜncü bin yılın başlangıcında, yani bundan hemen hemen beş bin yıl evvel Sumerliler, iktisadi ve idari ihtiyaçlarının neticesi olarak toprak üzerine yazı yazmayı düşündüler. İlk teşebbüsleri kaba ve piktografik olup ancak en basit idari rumuzat için kullanılabilirdi. Fakat asırlar geçtikçe Sumerli katipler ve öğretmenler yazı usullerini tedricen öyle değiştirdiler ve şekle koydular ki piktografik mahiyetini büsbütün kaybetti, gayet

itibari ve tamamıyla fonetik yazı haline girdi. Bu suretle M. Ö. *üçüncü* bin yılın ikinci nısfında Sumerlilerin yazı tekniği, en mudil tarihi ve edebi telifatlarını müşkülatsız ifade edebilecek kadar kolay kullanılabilir bir şekle girdi. Hiç şüphe yok ki M. Ö. *üçüncü* bin yılın sonundan bir müddet evvel Sumer edebiyatçıları, o zamana kadar ancak şifahi olarak tedavülde olan edebi eserlerinin birçoğunu toprak tabletler, menşurlar, üstüvaneler üzerine yazdılar.

Maamafih her ne sebeptense bu ilk zamanlara ait şimdiye kadar az miktarda edebi eserler ortaya çıkmıştır, halbuki aynı devre ait on binlerce iktisadi ve idari tabletler, yüzlerce adak kitabeleri ortaya çıkmıştır. Ancak M. Ö. ikinci bin yılın ilk nısfına gelince bazı müzelerde ve bilhassa İstan- bulda Eski Şark Eserleri Müzesinde ve Philadelphia'da Üniversite Müzesinde Sumer edebi eserleri yazılı olan birkaç bin tablet ve parçalardan ibaret **bir** grup bulabiliyoruz. Bu tahrirata ebadı pek mütenevvi olup beheri yüz- lerce sık yazılı satırlardan müteşekkil on iki sütunlu büyük tabletler ile ancak birkaç kırık satır ihtiva eden küçük parçalar arasında tehalüf etmektedir. Bu tabletler ile parçalardaki telifata gelince bunların adedi bir- kaç yüze balığdır; uzunlukları elli mısradan az ilahiler ile bine yakın mıs- radan ibaret esatir arasında tehalüf etmektedir. Hem şekil hem de muhte- viyat noktai nazarından arzettikleri tip ve cins tenevvüü, ait oldukları de- vir düşünülürse insanı hem hayrette bırakır, hem ikaz eder. İbraniler Tev- ratlarını, Yunanlılar Iliad ve Odysseylerini yazmadan bin yıl evvel Sumerde zengin ve olgun bir edebiyat görüyoruz. Hem de dikkat etmeli ki bu ede- biyat, münhasıran «belles lettres» tabirinin mahdut mefhumuna mutabık olup darbimeseller, masallar ve mütenevvi talimi tipler gibi hakimane eserler ih- tiva eden mütenevvi bir gruba da şamildir. Kadim ve çoktan unutulmuş olan bu edebiyatın ortaya çıkarılması, hiç şüphesiz asrımızın humanismalara büyük bir yardımı olacaktır.

Bu Sumer edebiyatının yeniden ihyası içinde İstanbul Eski Şark Eserleri müzesi ile Philadelphia Üniversitesi Müzesi mühim, tertipli ve mütesanit roller oynamışlardır. Çünkü bu iki Müze, bu işe ait kaynakların kısmı aza- mını teşkil eden ve M. Ö. *ikinci* bin yılın ilk nısfından itibaren sıralanan üç bine yakın edebi tablet ve parçadan ibaret bir malzemeye sahiptirler; bunların hepsi Pennsylvania Üniversitesi tarafından Nippurda bundan tak- riben elli yıl evvel yapılan hafriyatta ortaya çıkarılmıştır. Binaenaleyh bu iki müzedeki Nippur edebi koleksiyonu tek ve taksim edilmez bir vahit teşkil ettiği gibi buna göre muamele edildiği takdirde en verimli surette istifade edilebilir. Bunun içindir ki 1937 de İstanbula seyahat ettim. Orada Milli Eğitim Bakanlığının İftuf ve müsaadesiyle ve Asarâtika Müdüriyetinin tam işbirliği ile yüz altmış yedi tablet ile parçaları kopya ettim; bunlar bir cilt şeklinde neşredilerek mukaddimesi Türkçe ve İngilizce yazıldı. Bu defa İstanbulda kaldığım müddetçe bu Sumer edebi parçalarından yüz on iki adet daha kopya ettim. Bunları aynı suretle neşretmek tasavvurundayım. Bu suretle kültür sahasında Türk - Amerikan işbirliğinin neticesi olarak kadim Sumer edebiyatının yeniden ihyası tedricen tahakkuk etmektedir.

İşbirliğiyle yapılan bu teşebbüste görülen muvaffakiyetin mücessem bir misali olarak mevcut edebi tabletlerin en büyüklerinden biri olan on iki sütunlu bir tablettten bahsetmek isterim. Geçenlerde bunun metnini kopya etmek mazhariyetine nail oldum. Tablet murabba şeklinde olup dil'i yirmi iki santimdir. Binaenaleyh ebadı alelade bir makine yazı kağıdından daha küçüktür. Fakat bu mahdut saha içine katip, Sumer destani manzumesinin 65 o'ye yakın mısramı sığdırmıştır. Buna «Enmerkar ile Aratta kıralı» adını verdim. Fotoğraflardan görüleceği gibi fevkalade iyi muhafaza edilmiştir. Hem de eksik yerlerinden bazısının muhteviyatını Eski Şark Eserleri Müzesi ile Üniversite Müzesindeki başka tabletler ve parçalar vasıtasıyla yeniden terkibetmek mümkündür. Bu sayede bu tabletin yardımıyla manzumenin 639 mısramı ortaya çıkarabildik, bunlardan *IIIükeIIımel bir halde olan mısra- ların adedi beş yüze yakındır*. Bu tablet kopya edilmeden evvel iyi muhafaza edilen mısralardan ancak iki yüz adet ortaya çıkarılabildiği için manzumenin metninin ortaya çıkarılması içinde tabletin ehemmiyeti aşıkardır.

Söylemeye hacet yoktur ki metin nispeten mükemmel bir halde ise de bu «Enmerkar ile Aratta kıralı» manzumesinin tercüme ve tefsiri kolay bir iş olmayacaktır. Manası pek şüpheli olan Sumerce kelime ve cümlelerin adedi fevkalade çoktur. Hem de metnin tam sonuna tesadüf eden kısmı fena muhafaza edilmiştir; manasına varmak güç olacaktır. Amerikaya avdet edince manzumenin ilmi edisyonunu hazırlamaya hemen başlayacağım. Transkripsiyon, tercüme ve tefsirden ibaret olup Eski Şark Eserleri Müzesi ile Üniversite Müzesindeki neşredilmemiş malzemenin hepsinin kopyalarını ihtiva edecektir. Fakat şunu kabul etmek lazımdır ki bu manzume hakkında son söz söylenmeden evvel birçok seneler geçecektir.

Bu manzumenin yazılı olduğu tabletlerin hepsi M. Ö. ikinci bin yılın ilk nısfına aittir - binaenaleyh bunların yaşı dört bin yıla yakındır. Fakat orada tezkir edilen hadise M. Ö. *iiüincü* bin yılın birinci nısfına aittir, yani Sumerlilerin Mezopotamyaya ilk defa muzafferden gelerek yerleştiklerinden biraz sonraki bir zaman. Başlıca şahıs, Güney Mezopotamyanın pek matuf kadim bir şehri olan Uruk şehrinin kıralı Enmerkardır. Bütün Sumer kahramanlarının en meşhuru olan Gilgameş'in zamanından evvel yaşamıştır. Enmerkar'dan başka manzumedeki mühim şahıslar şunlardır: uzak bir yerde Mezopotamyaın doğusunda, İranda yahut Batı Hindistanda kain Aratta şehrinin adı gösterilmeyen kıralı; Enmerkar'ın «diplomatik» servisinde Uruk ile **Aratta** arasında tekrar tekrar tehlikeli seyahatler icra eden habercisi, yani «elçisi»; Samilerin İştari, Yunanlıların Afrodite'si ve Romalıların Venüs'ünün Sumerde karşılığı olan mabude İnanna. Manzumenin mevzuu olan vakayı tarif ederken teferruatın şimdiki «kuvvet siyaseti» devrinde alışmış olduğumuz siyasi hadiseleri pek hatırlattığını söylersek münasebet alır. Uruk kıralı Enmerkar, Aratta şehri ahalisi ile hükümdarını tabiiyeti altına almayı zihnine koymuş. Bu gayeye varmak için önce büyük mabude İnanna'nın yardımını temin eder. Sonra Aratta ahalisi ile hükümdarı aleyhine şimdiki tabiriyle bir «sınır harbi» açar. Önce «elçisini» Aratta kıralına göndererek ahalisi

ile birlikte tabiiyeti altına girmesini açıkça talebeder. Aratta kıralı bittabi reddeder. Sonra Enmerkar, mütemadiyen Uruk ile Aratta arasında gidip gelen elçisi vasıtasıyla devamlı bir tehdit barajı kurar, önce Aratta ahali- nin, sonra da hükümdarlarının maneviyatını bozmaya nihayet muvaffak olur. Bu suretle Aratta ile kıralı mağlup olarak Enmerkar'a tabi olurlar.

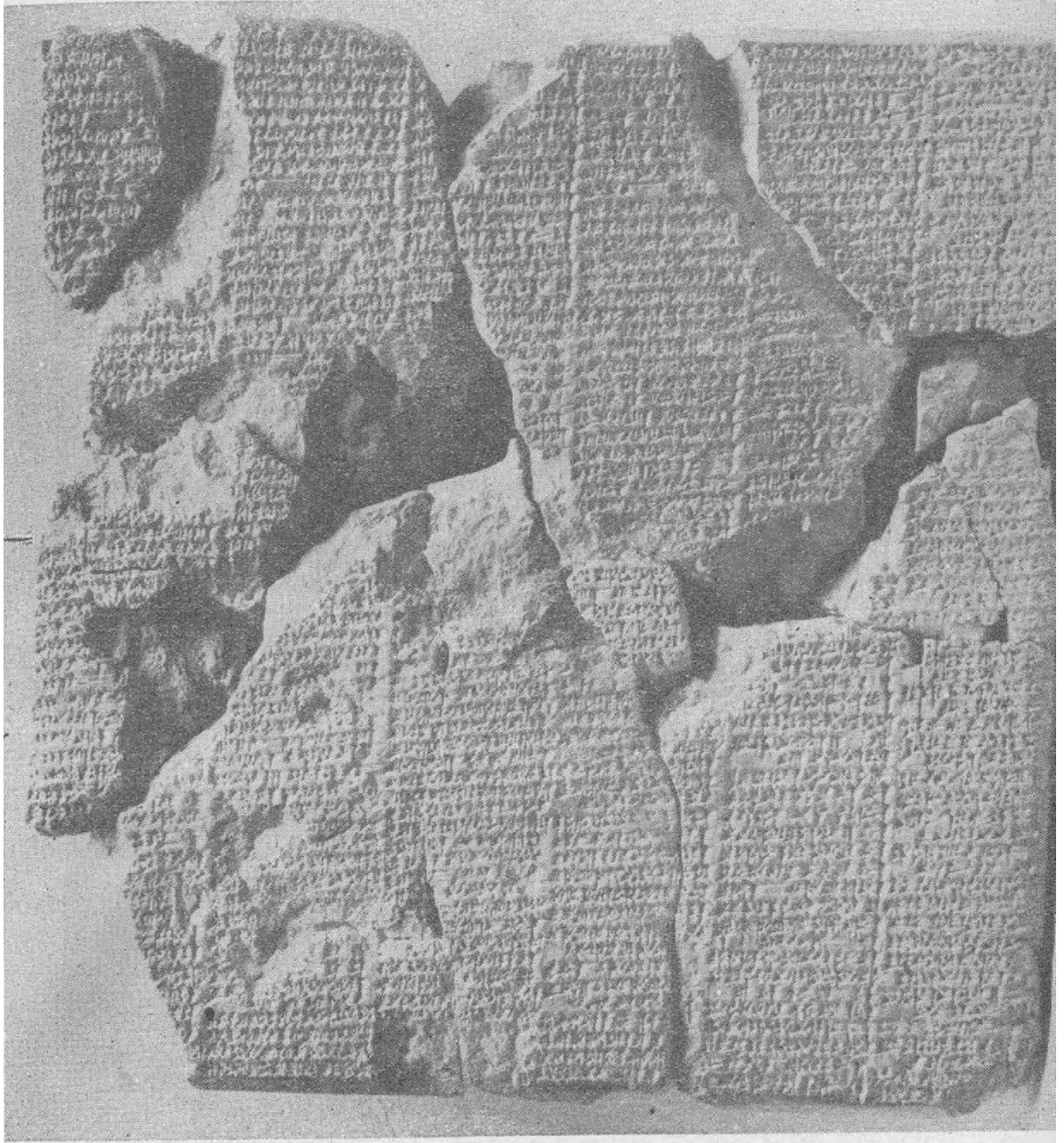
Şimdi manzumenin muhteviyatını daha mufassal surette tahlil etmek isterim. Maamafih kari unutmamalı ki bu taslak, ihzari mahiyette ve tecrübe kabilindedir. Manzumenin mukaddimesinin metni hasara uğramıştır. Uruk ile Kulaba'nın bir medhiyesi olduğu anlaşılıyor. Kulaba, belki Uruk içinde bir bucak idi. Her ikisinin Aratta'ya tefevvukundan bahsediliyor. Mezopo• tanıyanın doğusunda pek uzak bir şehir olduğu bellidir. Çünkü aralarında yedi dağ varmış. Sonra, manzumedeki asıl vaka «Evvel zaman içinde» cümlesiyle başlar. Evvel zaman içinde güneş mabudu Utu'nun oğlu Enmerkar, hemşi- resi mabude İnanna huzurunda şu ricada bulunur: Aratta ahali «dağların taşlarını» indirsinler ve onun için mabutlara mabetler inşa etsinler, bilhassa Eridu'da Abzu mabedini inşa etsinler istiyor. İnanna ricasını kabul eder; kendisine elçi vazifesini görerek ta Arattaya kadar gidip metalibini tebliğ edecek münasip bir haberci bulmasını tavsiye eder; Aratta'nın Uruk'a tabi olacağını, ahali- nin de istenilen mabetleri inşa edeceğini vadeder. Enmer- kar bir haberci seçer, onun vasıtası ile Aratta'ya bir mesaj göndererek ora- nın kıralından altın ve giimüş getirmesini ve Enki'ye bir mabet inşa etmesini emreder; yoksa şehir dağlarda kimsenin zaptedemeyeceği yüksek bir mevkide olduğu halde şehri tahribedecektir. Aratta kıralına daha ziyade tesir etmek için kendisine <<Enki'nin büyüünü•> okumasını elçiye emreder; bu büyüde mabut Enki mabut Enlil'in bütün dünya ile ahali- si üzerinde icra ettiği hükümlanlığa bir suretle (metnin bu kısmının çoğu harab olmuştur) nihayet verdiği tarif edilir.

Elçi, yedi dağ aştıktan sonra Aratta'ya varır, oranın kıralına kendi efen- disinin sözlerini tekrar eder. Kıral, Enmerkar'a mutavaat etmek istemez ve mabude İnanna'nın himayesi altında olduğunu iddia eder. Bunun üzerine elçi Aratta kıralının Enmerkar'a tabi olacağını mabude kendi vadedmiş ol- duğunu söyler. Aratta kıralının maneviyatı sarsıldığı halde ancak Enmerkar kendisine büyük miktarda hububat göndererek Aratta <<kisallu» sunun üstüne yığarsa mutavaat edeceğini elçiye söyler. Elçi Uruk'a avdet ederek mesajı Enmerkar'a tebliğ eder. Enmerkar, hikmet mabudesi Nidaba'ya danıştıktan sonra beygirlerine hububat yükler, Aratta'ya gönderir. Elçi de beraber gidecek ve Aratta kıralına haber götürerek Enmerkar'ın esasını övecek, Aratta kıralının ona kıymetli taşlar getirmesi için ısrar edecektir. Elçi hububat yükünü geti- rir, Aratta «kisallu» sunun üstüne yığar; bin netice oranın ahali- si Enmerkar'ın istediği kıymetli taşları vermeğe razı görünürler. Fakat elçi efendisinin mesajını Aratta kıralına tebliğ edince o, istihkarla cevap verir ve Enmerkar'ın önce kendisine her cinsten ağaç, kıymetli madenler, kıymetli taşlar ge- tirmesini ister.

Elçi avdet edince Enmerkar'ın falcılara danıştığı anlaşılıyor. Elçisini tekrar Aratta'ya gönderinceye kadar epeyce zaman geçiyor. Maamafih bu defa kendisine tebliğ edecek bir mesaj tevdi etmez, asayı eline verir. Asayı görünce Aratta kiralının yüreğini dehşet kaplar; «şatammu» suna döner, i,:endinin ve şehrinin felaketinden dolayı sızlanır, kıymetli taşları Enmerkar'a göndermeye razı görünür. Maarnafih tekrar Enmerkar'a metalipte bulunur, ve bunu muamma şeklinde ifade eder. Manası şimdilik müphemdir. Elçi bu yeni metalibi tebliğ edince Enmerkar üç kısımdan ibaret bir mesaj ile avdet etmesini emreder. İlk kısmı Aratta kiralının kapalı sözlerine müşabih mu-ammalı cümlelerle cevap vermek için tertibdildiği anlaşılıyor; ikinci kısım Aratta kiralının Uruk mabudesi İnanna için altın, gümüş ve kıymetli taşlar yığmasını talebetmekten ibarettir; üçüncü kısımda şehrinin mevkii dolayısıyla zaptedilemeyeceğine güvenmemesi tekrar ihtar edilir. Elçi gider, mesajı Aratta kiralına tebliğ eder. Buradan itibaren metni takibetmek güçtür. Aratta kiralının elçiye uzun bir hitabesi var, bir selden, İnanna tarafından «abıhayat» serpilmesinden bahsediliyor. Sonra Aratta ahalsinin nihayet Uruk «kisallu» suna altın, gümüş, lacivert taşı yığdıkları beyan ediliyor; manzumenin mevcut metninin neticesinden ibaret olan kısım, şimdi meşhur olan bir beyitle başlayan bir nutuktan ibarettir: <<Gel kiralım, nasi-hat sundum sana, nasihatimi kabul et; bir söz söyledim sana, kulak ver.>>

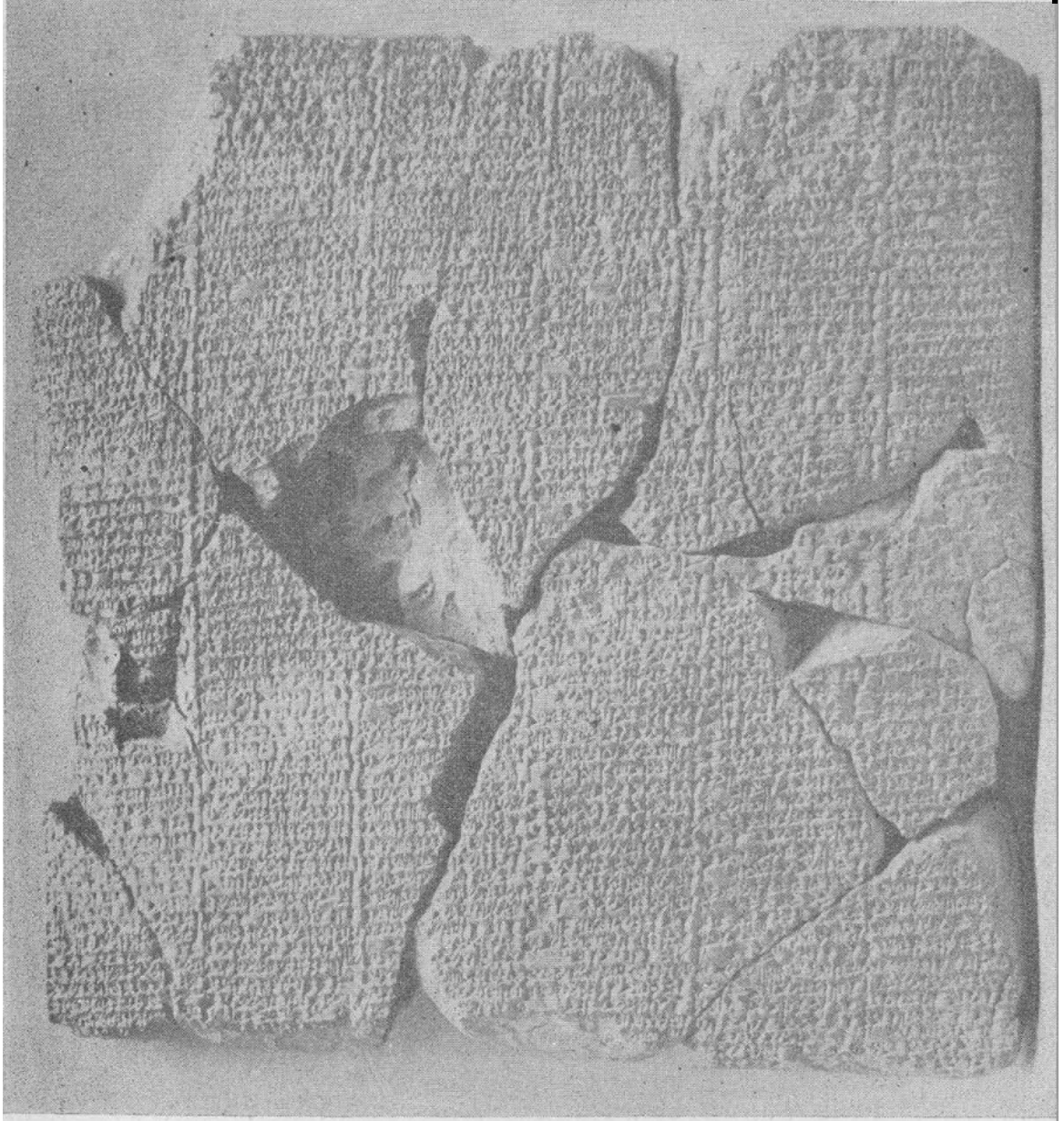
Hatime olarak manzumenin en manalı kısımlarından biri olan «Enki'nin büyüsünün» tercümesini vermeyi münasip buldum. İnsanların korku ne demek olduğunu öğrenmeden evvel unumi sulh devrinde nasıl mesut ve emsalsiz bir hayat yaşadıklarının tarifidir. Meali şöyledir:

O günlerde yılan yoktu, akrep yoktu, sırtlan yoktu,
Aslan yoktu, yabani köpek (?) yoktu, kurt yoktu,
Korku yoktu, dehşet yoktu,
insanın rakibi yoktu.
O günlerde Şubur ve Hamazi (doğu) ülkesi,
Ahenk dilli (?) Sumer (güney), hükümdarlık emirnamelerinin büyük ülkesi,
Uri (kuzey), lüzumlu (?) olan her şeyin mevcut olduğu ülke,
Emniyet içinde istirahat eden Martu (batı) ülkesi,
Bütün kainat, insanlar bir olarak (?)
Enli'i bir dille övüyorlardı.

Resim 11: Oniki sütünlu «Enmerkar» tabletinin yüzü (2/a)

Figure 11: Obverse of twelve - column «Enmerkar» tablet

Resim 12: Oniki sütunlu «Enmerkar» tabletinin arkası (2/3)
Figure 12: Reverse of twelve-column «Enmerkar» tablet

